

Ideológia extrémnej pravice v Chorvátsku a Srbsku

Maroš Sovák¹

Abstract: *The Ideology of the Extreme Right in Croatia and Serbia*

The aim of this article is to test the applicability of Cas Mudde's concept of the ideological core of the extreme right party family in the Serbian and Croatian region and to explain the ideologies of the two main actors on the extreme right in these countries – the Croatian Party of Rights and the Serbian Radical Party. The article analyzes the core ideological features of the two parties and concludes with a comparison with the ideological core of the Western European extreme right party family.

Keywords: *Croatia, Croatian Party of Rights, Extreme right, Ideology, Serbia, Serbian Radical Party*

1. Úvod

Fenoménu extrémnej pravice je predmetom spoločenskovedného bádania už vyše polstoročie. Intenzita a úroveň výskumu kolísala v priebehu tohto času v závislosti na intenzite aktivít, ktoré jednotlivé strany, či iní aktéri označovaní ako extrémne pravicoví vykazovali. Rovnako nerovnomerná bola intenzita výskumu aj v závislosti na regióne, ktorého sa týkala. Kým pre oblasť západnej Európy existuje široká škála prác rozoberajúcich túto problematiku, práce zaoberajúce sa strednou a východnou Európou sú omnoho menej početné. Deformácia spoločenského a politického vývoja spôsobená existenciou nedemokratických režimov v tomto priestore vytlačila problematiku extrémnej pravice do pozadia. Spolu s pádom týchto režimov a premenou spoločensko-politickej situácie sa však začali opäť vynárať niektoré potláčané názory a ideológie nesúce charakter extrémnej pravice, pričom ich vplyv na politický vývoj bol často veľmi významný. Ako typický príklad by mohol slúžiť región západného Balkánu, kde expanzívny nacionalizmus jednotlivých aktérov vyústil do otvoreného konfliktu. Režim Franja Tuđmana v Chorvátsku navyše vykazoval znaky extrémnej pravice po celú dobu svojej existencie a v Srbsku sú radikálni nacionalisti jednou z najväčších politických síl dodnes.

Napriek nespornej relevancii problematiky extrémnej pravice v tomto regióne zostáva v odbornej literatúre stále pomerne nedostatočne pokrytá. Táto práca je preto pokusom o príspevok k štúdiu extrémnej pravice v regióne západného Balkánu, konkrétne v Chorvátsku a Srbsku. Jej hlavným cieľom je preskúmanie aplikovateľnosti konceptu ideologického jadra extrémne pravicovej stránickej rodiny, vytvoreného Casom Muddeom pôvodne pre západnú

¹ Kontakt: Katedra politologie, Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity, Joštova 10, 602 00 Brno; e-mail: sovak@fss.muni.cz.

Európu, aj na oblasť Chorvátska a Srbska, a zároveň tak priblížiť ideológiu hlavných aktérov extrémnej pravice v týchto krajinách – Chorvátskej strany práva a Srbskej radikálnej strany.

Základná výskumná otázka tejto práce znie, či chorvátske a srbské extrémne pravicové strany zdieľajú ideologické jadro s rodinou západoeurópskych extrémne pravicových strán.

Ďalšími výskumnými otázkami sú: „Aké sú základné znaky ideológií týchto strán?“ a „Ktoré z týchto znakov tvoria spoločný prienik predstavujúci potenciálne ideologické jadro srbokroatofónnych extrémne pravicových strán?“

Obe skúmané strany prešli od svojho vzniku na začiatku 90. rokov dynamickým vývojom. Pre úplnosť je preto v práci venovaná pozornosť komplexnému zhodnoteniu ich ideológií počas celej existencie a pre lepšiu ilustráciu a pochopenie pôvodu jednotlivých myšlienok je časť pozornosti venovaná taktiež subjektom, za historických nástupcov ktorých sa Chorvátska strana práva a Srbská radikálna strana považujú.

V úvodných kapitolách práce sú popísané niektoré metodologické a teoretické aspekty výskumu extrémnej pravice všeobecne, ako aj konkrétne v Chorvátsku a v Srbsku. Nasleduje analýza ideológií jednotlivých strán zakončená komparáciou ich ideologických jadier a vyhodnotením spoločného prieniku s teoretickým konceptom ideologického jadra extrémne pravicovej stránickej rodiny Casa Muddeho.

2. K pojmom extrémna pravica a stránicka rodina

Politická veda sa v mnohých oblastiach výskumu potýka s istou terminologickou nejednoznačnosťou prejavujúcou sa v neexistencii širokej zhody v používaní niektorých základných pojmov a kategórií. Inak tomu nie je ani v prípade výskumu extrémnej pravice, kde sa táto nezhoda prejavuje už pri definícii jeho samotného predmetu.

V tejto súvislosti sa objavujú pojmy ako pravicový extrémizmus, pravicový radikalizmus, krajná pravica, ultrapravica (Mareš 2003), „organizovaná intolerancia“ (Ramet 1999), radikálny pravicový populizmus (Betz 1994) a podobne, ktoré jednotliví autori používajú niekedy v rozličných prípadoch a s rôznym obsahom, inokedy ako synonymné výrazy, často však bez jasnej definície. Pravdepodobne najčastejšie používanými pojmami sú pravicový extrémizmus a radikalizmus.

Pojem extrémizmus, z lat. *extremus* (najvzdialenejší), je veľmi často využívaný nielen v odbornej politologickej literatúre, ale taktiež v legislatívnej oblasti, mediálnej a politickej sfére, či v laickej verejnosti, čo ešte väčšmi prispieva k neurčitosti a vágnosti tohto termínu. Nemeckí politológovia Uwe Beckes a Eckhard Jesse chápu politický extrémizmus ako antitézu

k demokratickému ústavnému štátu a v tomto smere slúži pojem k označeniu antidemokratických názorov a činností (Mareš 2003: 21). Podobne aj Seymour Martin Lipset a Earl Raab uvádzajú, že extrémizmus znamená tendenciu ísť za hranice normatívnych procedúr, ktoré definujú demokratický proces. Vo svojich starších prácach z konca 50. rokov vymedzil Lipset extrémizmus ako protipól liberálnej demokracii (Mareš 2003: 21).

Určenie presnej hranice medzi demokratickým, ústavno-konformným spektrom a extrémizmom je veľmi problematické, preto niektorí, najmä nemeckí, autori používajú pojem radikalizmus na označenie „šedej zóny“ medzi demokraciou a extrémizmom (Mareš 2003: 32). Toto rozlišovanie pojmov extrémizmus a radikalizmus je pomerne rozšírené a uznávané, avšak opäť nie univerzálne, keď predovšetkým v anglosaskej literatúre sú tieto termíny používané ako synonymá.

V súvislosti s používaním týchto pojmov je nutné poukázať na vzťah termínov extrémna pravica a pravicový extrémizmus. Synonymné využívanie a zamieňanie týchto pojmov je v laickej aj odbornej oblasti veľmi časté, Miroslav Mareš (2003: 23-24) však upozorňuje na jeho nepresnosť. Kým označenie „pravicový extrémizmus“ signalizuje, že sa jedná o túto variantu extrémizmu, pojem „extrémna pravica“ odkazuje k takej pravicovej pozícii, ktorá je blízko k niektorému z pólov pravo-ľavého kontinua, čo nemusí byť s extrémizmom úplne totožné.

Vychádzajúc z práce Casa Muddeho (2000), ktorý používa pojmy extrémna pravica² a pravicový extrémizmus ako synonymá a chápe ich v širšom zmysle, ktorý zahŕňa ako pravicový extrémizmus, tak aj radikalizmus podľa vyššie uvedenej schémy, budú aj v tejto práci uvedené pojmy chápané synonymne, pričom bude ako „strechový“, využívaný najmä pojem extrémna pravica.

Ďalším alternatívnym pojmom často používaným v súvislosti s extrémnou pravicou je populizmus. Miroslav Mareš (2003: 35) uvádza, že na rozdiel od pravicového extrémizmu a radikalizmu označuje populizmus predovšetkým metódy a spôsoby používané k osloveniu ľudí a k získaniu verejnej podpory a politickej moci. Niektorí autori používajú pojem populizmus na odlíšenie novších, prípadne umiernenějších extrémne pravicových strán, ktoré odmietajú nadväznosť na fašizmus a nacizmus (Betz 1994: 1-4). Cas Mudde (2000: 13) podobne ako Mareš

² Pojem extrémna pravica používa taktiež Pietro Ignazi (2003).

chápe populizmus skôr ako špecifickú politickú formu alebo štýl, než ako samostatnú ideológiu.³ Takéto pojetie populizmu je osvojené aj v tejto práci.

Pojem stranícka rodina vyvoláva podstatne menšie kontroverzie. Za jedného z najuznávanejších autorov v tejto oblasti je považovaný Klaus von Beyme. Ten, na základe viacerých kritérií, z ktorých najpodstatnejším bola ideológia, rozdelil politické strany do deviatich rodín.⁴ Z tohto pojetia vychádza aj táto práca.

3. Ideológia extrémnej pravice

Teoretickým základom tejto práce je koncept ideologického jadra extrémne pravicovej straníckej rodiny, ktorého autorom je holandský politológ Cas Mudde. Mudde sa na základe kvalitatívnej analýzy ideológií piatich západoeurópskych extrémne pravicových strán, patriacich do tzv. tretej vlny povojnovej európskej extrémnej pravice,⁵ pokúsil identifikovať základné ideologické znaky, ktoré sú týmto stranám spoločné a zároveň ich odlišujú od ostatných politických strán, a tvoria tak ideologické jadro tejto straníckej rodiny. V tejto súvislosti definoval Mudde ideológiu strany ako „súbor normatívnych ideí o podstate človeka a spoločnosti, ako aj o organizácii a účele spoločnosti“ (Mudde 2000: 19).

Východiskom Muddeho práce boli tri hypotézy: 1. extrémne pravicová stranícka rodina pozostáva zo zvláštnej skupiny strán, ktoré zdieľajú spoločné ideologické jadro; 2. toto spoločné ideologické jadro obsahuje kombináciu znakov všeobecne definovaných ako extrémne pravicové; 3. v rámci širšej rodiny extrémne pravicových strán sú rozlíšiteľné aspoň dve podskupiny na základe ich ideologickej extrémnosti (Mudde 2000: 16).

³ Vo svojej neskoršej práci však Mudde tento záver výrazne revidoval a populizmus definoval ako ideológiu, ktorá považuje spoločnosť za rozdelenú na dve homogénne a antagonistické skupiny, „jednoduchý ľud“ a „skorumpovanú elitu“, a ktorá tvrdí, že politika by mala byť vyjadrením všeobecnej vôle ľudu (pozri Mudde 2007: 23).

⁴ Von Beyme s ohľadom na niektoré postkomunistické špecifiká vypracoval zvláštne rozdelenie straníckych rodín v strednej a východnej Európe. Rodine západoeurópskych extrémne pravicových strán tu zodpovedalo označenie nacionalistické strany. Oba pojmy sú aj v západnej Európe chápané synonymne, preto je v tejto práci používaný jednotne termín extrémne pravicová stranícka rodina.

⁵ Ako tretia vlna povojnovej európskej extrémnej pravice sa označujú strany politicky aktívne v rozmedzí rokov 1980–2000. Muddeho analýza sa týkala strán: nemeckých Republikánov (REP) a Nemeckej ľudovej únie (DVU), holandských *Centrumdemokraten* (CD) a *Centrumpartij '86* (CP'86) a belgického Flámskeho bloku (VB). (viď Mudde 2000: 17-18)

Pri analýze ideológií uvedených piatich strán dospel k záveru, že jadrá týchto ideológií obsahujú sedem znakov všeobecne definovaných ako extrémne pravicové:⁶ nacionalizmus, exkluzionizmus, xenofóbia, viera v zákon a poriadok, šovinizmus blahobytu, tradičná etika a revizionizmus (Mudde 2000: 170). Spoločné všetkým stranám sú však len nacionalizmus, xenofóbia, šovinizmus blahobytu a viera v zákon a poriadok,⁷ ktoré potom tvoria ideologické jadro rodiny extrémne pravicových strán (Mudde 2000: 179).⁸

Problematické však ostalo rozlíšenie umiernennejšej a radikálnejšej podskupiny. Ako hlavný ideologický rozdiel v rámci straníckej rodiny označil Mudde odlišnosť medzi štátnym a etnickým nacionalizmom, spočívajúcu v tom, či strana definuje skupinu „svojich“ na základe občianskych alebo etnických kritérií. Do umiernennejšej štátno-nacionalistickej podskupiny však bolo možné s určitosťou zaradiť len jednu zo skúmaných strán a do radikálnejšej etnicko-nacionalistickej len dve, pričom zvyšné dve strany nebolo možné zaradiť do žiadnej z uvedených podskupín (Mudde 2000: 181-182).

⁶ Mudde napočítal 26 definícií extrémnej pravice, ktoré obsahovali 58 (!) rôznych znakov vyskytujúcich sa v nich aspoň raz. Len 5 z nich však bolo spomenutých aspoň polovicou autorov: rasizmus, xenofóbia, anti-demokracia a silný štát. Najpočetnejšia definícia obsahovala desať základných znakov: extrémny nacionalizmus, etnocentrizmus, antikomunizmus, antiparlamentarizmus, antipluralizmus, militarizmus, viera v zákon a poriadok, dopyt po silnom vodcovi a/alebo vláde, antiamerikanizmus a kultúrny pesimizmus. (viď Mudde 2000: 11)

⁷ Mudde tieto prvky definoval nasledovne:

Nacionalizmus: Viera, že politická jednotka (štát) a kultúrna jednotka (národ) by mali byť kongruentné.

Štátny nacionalizmus: Štát je primárna jednotka organizácie, pričom národ pozostáva z ľudí žijúcich v rámci hraníc štátu. Príslušnosť k národu je založená na občianskych kritériách ako *ius soli* a požiadavky pre získanie občianstva.

Etnický nacionalizmus: Etnická komunita je považovaná za primárnu jednotku, pričom štát je vnímaný ako politické vyjadrenie etnickej komunity. Príslušnosť k národu je založená na etnických kritériách ako *ius sanguinis* a etnicita.

Xenofóbia: Strach, nenávisť alebo nepriateľstvo voči skupinám, ktoré sú vnímané ako cudzie alebo zvláštne, ako sú cudzinci, imigranti, menšiny. Myšlienka, že všetko cudzie znamená ohrozenie.

Zákon a poriadok: Viera v poriadok a autoritu sprevádzaná požiadavkou prísneho potrestania porušenia pravidiel (vysoké tresty, skromné väzenské podmienky, trest smrti). Na udržanie poriadku by štát mal disponovať silnou políciou, čo do personálu, vybavenia aj kompetencií.

Šovinizmus blahobytu: Sociálno-ekonomická politika by mala byť orientovaná v prvom rade na „vlastnú“ skupinu (národ). Priorita v zamestnaní a sociálnych výhodách pre vlastných. Štátna ochrana niektorých oblastí národného hospodárstva proti zahraničnej konkurencii.

⁸ Mudde však vo svojej neskoršej práci tento záver výrazne revidoval, keď túto stranícku rodinu označil ako populistickú radikálnu pravicu, pričom jadro jej ideológie tvoria nativizmus, autoritarizmus a populizmus (viď Mudde 2007: 15-23). Vzhľadom na vyššie uvedené nestotožnenie sa s chápaním populizmu ako ideologického prvku, je v tejto práci využitý pôvodný Muddeho koncept.

Mudde svoju teóriu konštruoval pre región západnej Európy, avšak koncept ideologického jadra straníckej rodiny by podľa neho mohol byť prenositeľný aj do ostatných častí Európy, a poskytnúť tak dobrý základ pre ďalší komparatívny výskum a presnejšiu klasifikáciu (nie len) extrémne pravicových politických strán, ale taktiež aj iných straníckych rodín.

4. Extrémna pravica v Chorvátsku a v Srbsku

Problematika extrémnej pravice v Chorvátsku a v Srbsku (aj celkovo v strednej a východnej Európe) patrí v dostupnej literatúre medzi veľmi málo spracované oblasti. Väčšina najvýznamnejších prác týkajúcich sa extrémnej pravice je zameraná výhradne na región západnej Európy, prípadne je východnej Európe venovaná len okrajová pozornosť s často sa vyskytujúcimi nepresnosťami.

Príspevky Ivana Grdešića a Ognjena Pribičevića v zborníku Sabriny P. Rametovej (1999), články Jill A. Irvinovej (1996a, 1996b), prípadne kniha Piera Milzu (2005) rozoberajú predovšetkým politiku Chorvátskeho demokratického spoločenstva (*Hrvatska demokratska zajednica*, HDZ), v menšej miere aj Chorvátskej strany práva (*Hrvatska stranka prava*, HSP) a vzťah Srbskej radikálnej strany (*Srpska radikalna stranka*, SRS) s Miloševićovou Socialistickou stranou Srbska (*Socialistička partija Srbije*, SPS).

Nevýhodou uvedených prác je, že zväčša pokrývajú obdobie 90. rokov a sú teda málo aktuálne. Najmä zaradenie HDZ medzi extrémnu pravicu je z pohľadu súčasnosti nepoužiteľné. Žiadna zo spomenutých prác nie je výslovne primárne zameraná na rozbor ideológie srbskej či chorvátskej extrémnej pravice, chýba tiež analýza mimoparlamentných subjektov.

Táto práca je zameraná na ideológiu extrémne pravicových strán. Z tohto dôvodu v nej nie je braný ohľad na extrémne pravicové občianske združenia a iných nestraníckych aktérov, ktorí nemali ambíciu kandidovať v parlamentných voľbách.⁹ Spektrum extrémne pravicových strán je pomerne široké najmä v Chorvátsku, kde okrem HSP existuje ešte niekoľko marginálnych extrémne pravicových strán, ktoré vznikli zväčša odštiepením od HSP, prípadne HDZ: Chorvátska strana práva 1861 (*Hrvatska stranka prava 1861*, HSP 1861), Chorvátska čistá strana práva (*Hrvatska čista stranka prava*, HČSP), Chorvátski pravaši–Chorvátske pravašské hnutie (*Hrvatski pravaši–Hrvatski pravaški pokret*, HP–HPP), Skutočné chorvátske obrodenie (*Hrvatski istinski preporod*, HIP), Chorvátske republikánske spoločenstvo (*Hrvatska republikanska zajednica*, HRZ), či Chorvátsky blok (*Hrvatski blok*, HB). V Srbsku vystupovala na extrémne pravicovej

⁹ Napr. srbský *Obraz*, *Nacionalni stroj*, *Racionalisti Srbije*, či pobočky medzinárodných neonacistických sietí ako *Blood and Honour Croatia*, *Blood and Honour Serbia* apod.

scény aj Strana srbskej jednoty (*Stranka srpskog jedinstva*, SSJ), ktorá sa ale na konci roku 2007 integrovala do dominantnej SRS (*Stranka srpskog jedinstva se integrisala u SRS*).

Vzhľadom na obmedzený rozsah bude práca zameraná výhradne na analýzu ideológie extrémne pravicových strán, ktoré sa v posledných parlamentných voľbách jednotlivých krajín dostali do parlamentu, a teda Chorvátsku stranu práva a Srbskú radikálnu stranu.

5. Chorvátska strana práva

Chorvátska strana práva je najsilnejšou chorvátskou extrémne pravicovou stranou a v súčasnej dobe aj jedinou s parlamentným zastúpením.

5.1 História a vývoj HSP

Chorvátska strana práva sa považuje za najstaršiu politickú stranu v Chorvátsku a otvorene sa hlási k nástupníctvu pôvodnej Chorvátskej strany práva založenej v roku 1861, ktorej zakladateľmi a hlavnými predstaviteľmi boli Ante Starčević¹⁰ a Eugen Kvaternik. Historická HSP priniesla do vtedajšej chorvátskej politiky tzv. veľko-chorvátsku koncepciu, založenú na chorvátskom historickom štátnom práve (odtiaľ názov Chorvátska strana práva), a predpokladala vytvorenie samostatného Chorvátska, ku ktorému mali byť postupne pripojené všetky územia, ktoré chorvátsky štát v minulosti kedy mal (Rychlík, Perenčević 2007: 179). Po Starčevićovej smrti sa HSP a pravašské hnutie rozdelilo na niekoľko prúdov. Najsilnejšími boli prúd Josipa Franka (Čistá strana práva, ČSP, frankovci), zotrávajúci na pôvodnom antisrbskom programe doplnenom kresťansko-sociálnymi prvkami a silným dôrazom na katolicizmus, a prúd Míla Starčevića (Starčevićova strana práva, milinovci), ktorý sa naopak orientoval na zjednotenie Srbov, Chorvátov a Slovincov a zachoval si prísne sekulárny charakter (Rychlík, Perenčević 2007: 206).

Po prvej svetovej vojne frankovci, na rozdiel od milinovcov, odmietli vytvorenie Kráľovstva Srbov, Chorvátov a Slovincov (KSHS) a presadzovali úplnú nezávislosť Chorvátska. S takýmto programom nemohli frankovci legálne pôsobiť, preto väčšina ich aktivít smerovala do ilegality, kde sa stali jadrom teroristickej organizácie ustašovcov (Rychlík, Perenčević 2007: 252). Hlavnou postavou frankovského krídla HSP bol mladý právnik Ante Pavelić, ktorý sa odvolával

¹⁰ Postava Ante Starčevića je dodnes ikonou nielen HSP, ale celého pravašského hnutia, ktoré ho uznáva ako „otca vlasti“ (*otac domovine*). Pozri <<http://www.hsp.hr/content/view/6/6/lang.hr/>>, taktiež <<http://www.hsp1861.hr/velikani.html>>, <<http://www.hcsp.hr/velikani-starcevic.php>>, <<http://www.hrvatskipravasi.hr/index.php?id=m&lnk=9>>.

na učenie Starčeviča a Franka, na rozdiel od pôvodných subjektov bola ale Paveličova organizácia programovo antidemokratická, antiliberálna a taktiež antisemitská.¹¹

V roku 1929 po vyhlásení diktatúry kráľa Alexandra boli všetky pravašské subjekty zakázané. Pavelič odišiel do emigrácie, kde založil Ustašovské chorvátske oslobodenecké hnutie (*Ustaški hrvatski oslobodilački pokret*), neskôr premenované na Ustaša–chorvátska revolučná organizácia (*Ustaša–hrvatska revolucionarna organizacija*, UHRO) (Rychlík, Perenčević 2007: 265). Počas druhej svetovej vojny bol po vstupe nemeckých vojsk do Záhrebu ustašovcami vyhlásený Nezávislý štát Chorvátsko (*Nezavisna država Hrvatska*, NDH), ktorý bol nemeckým satelitom. Pavelič vykonával v NDH funkcie predsedu vlády, ministra zahraničia a hlavy štátu (Rychlík, Perenčević 2007: 276-277). Po skončení druhej svetovej vojny sa v emigrácii, predovšetkým v latinskej Amerike a západnej Európe, vytvárali pravašské a ustašovské zoskupenia, ich význam pre politický život v Chorvátsku bol však minimálny (Rychlík, Perenčević 2007: 336-337).

K znovuobnoveniu samostatnej Chorvátskej strany práva došlo vo februári roku 1990 a jeho hlavným iniciátorom bol mladý disident Dobroslav Paraga. Obnovená HSP sa pod Paragovým vedením usilovala o chorvátsku nezávislosť a kritizovali Tudjmana ako vodcu najsilnejšej nekomunistickej strany HDZ, že nie je dostatočne tvrdý na dotiahnutie chorvátskej secesie od Juhoslávie (Irvine 1996a: 2). Nezávislé Chorvátsko v Paragovom chápaní znamenalo Veľké Chorvátsko, vrátane Bosny a Hercegoviny a bez akejkoľvek autonómie pre Srbov. Ideologicky nadviazala HSP na tradíciu frankistov a stala sa neskôr základom akéhosi neoustašovského hnutia (Rychlík, Perenčević 2007: 363). Výrazný vplyv na počiatkový rast podpory HSP malo vypuknutie vojny v Chorvátsku v roku 1991. HSP sformovala polovojenské oddiely Chorvátske obranné sily (*Hrvatske obrambene snage*, HOS) považované, najmä na začiatku konfliktu, za jedny z najefektívnejších chorvátskych bojových zložiek (Irvine 1996a: 3-4). Napriek radikalizácii chorvátskej spoločnosti počas vojny však volebné výsledky HSP nikdy nedosiahli 10 % a po Tudjmanovom víťazstve podpora ešte výraznejšie poklesla. Neúspechy sa prejavili v nezhodách vo vedení,¹² ktoré vyústili do odchodu Paragu, ktorý založil novú stranu HSP 1861. Novým predsedom HSP sa stal Anto Djapić (Grdešić 1999: 178).

HSP pod Djapićovým vedením zo začiatku upustila od vyhranene opozičnej politiky a zmiernila radikálnosť svojej rétoriky. Tento krok sa neukázal ako šťastný, pretože podkopal

¹¹ Josip Frank bol pre svoj židovský pôvod (aj keď bol neskôr pokrstený) postupne v tichosti zo zoznamu „otcov-zakladateľov“ vymazaný (viď Rychlík, Perenčević 2007: 264).

¹² Nezhody vo vnútri strany, avšak mimo hlavné vedenie sa prejavili aj v roku 1992 a viedli k vytvoreniu Chorvátskej čistej strany práva (viď <<http://www.hcsp.hr/povijest.php>>).

opozičnú kredibilitu HSP. V roku 1996 sa preto Djapić pokúsil vrátiť strane stratený radikalizmus v novom programe „Vízia pre nové Chorvátsko“ (Grdešić 1999: 178-179). Vo voľbách v roku 2000 a 2003 nabrali zisky HSP mierne stúpajúcu tendenciu, avšak v posledných voľbách v roku 2007 prišiel výrazný prepad, keď strana získala len niečo vyše 3 % hlasov a jeden mandát. Po prelome tisícročí sa HSP opäť pokúsila odpútať od svojej extrémne pravicovej minulosti a snaží sa samú seba charakterizovať ako neokonzervatívnu stredovo-pravicovú stranu, dokladom toho by mala byť napríklad aj nejednoznačná a zmätočná podpora vstupu Chorvátska do Európskej únie (EU). Na programovom zjazde v septembri 2007 však Djapić vo svojom prejave, ktorého hlavným heslom bolo „Chorvátsko, o akom snívame – je Chorvátsko aké môžeme mať! Bráň svoj sen!“ (*Govor predsedníka Hrvatske stranke prava na konvenciji 16. IX. 2007*), opätovne poukázal na to, že pôvodné ideály Ante Starčevića sú v HSP stále prioritou.

Tabuľka č. 1. Výsledky HSP v parlamentných voľbách od roku 1990.

Rok	1990 ¹³	1992	1995	2000	2003	2007
Hlasy (%)	-	7,1	5,0	5,3	6,4	3,4
Mandáty	-	5	4	5	8	1

Zdroj: <<http://www.parties-and-elections.de/croatia.html>>; <<http://www.parties-and-elections.de/croatia2.html>>.

5.2 Ideológia HSP

Problémom skúmania ideológie HSP je slabá dostupnosť prameňov. Cas Mudde považuje za najvhodnejšiu kombináciu zdrojov stránickej ideológie jednak externe orientované programové dokumenty a taktiež interne orientovanú literatúru (stranícku tlač). Kombinácia týchto prameňov by mala poskytnúť dostatočne komplexný pohľad na ideológiu danej strany (Mudde 2000: 20-22). Na svojich internetových stránkach¹⁴ však HSP sprístupňuje len časť základných princípov strany, štatút a prejav predsedu strany. Ucelený program, prípadne zmienka o vydávaní nejakej vlastnej stránickej tlače sa na uvedenej stránke nenachádzajú. Okrem spomenutého prejavu Anta Djapića tak ako hlavný zdroj musia slúžiť práce autorov, ktorí v nich nejakým spôsobom túto ideológiu reflektujú.

5.2.1 Nacionalizmus

Základným prvkom pravašskej ideológie bol od počiatku radikálny nacionalizmus. Jeho charakter sa však postupom času menil. Pôvodná Starčevićova koncepcia bola založená na

¹³ V čase volieb v roku 1990 už HSP existovala, avšak z dôvodu slabej organizácie a neistoty ohľadom ich štatútu legitímneho hráča ešte samostatne nekandidovala (viď Irvine 1996: 3).

¹⁴ Viď <<http://www.hsp.hr/>>.

liberálnom štátnom nacionalizme a usilovala o vytvorenie Veľkého Chorvátska spojením všetkých území, ktoré kedy chorvátskemu štátu patrili,¹⁵ pričom obyvateľstvo tohto územia tvorilo politický chorvátsky národ. Za Chorvátov teda Starčević považoval aj moslimské obyvateľstvo Bosny a Hercegoviny a pravoslávne obyvateľstvo vojenskej hranice (Srbov), ktorých bolo treba, bez ohľadu na ich vieru, pripojiť k nezávislému Chorvátsku (Rychlík, Perenčević 2007: 199).

Neskôr sa však frankovci priklonili k etnickému nacionalizmu. Veľké Chorvátsko malo byť vytvorené spojením všetkých etnicky (a historicky) chorvátskych oblastí a všetky práva štátotvorného národa mali pripadnúť len katolíckemu chorvátskemu obyvateľstvu. Túto koncepciu potom prevzali a do krajnosti dovedli Pavelićovi ustašovci, ktorí priamo nadväzovali na frankovských pravašov. Ustašovci ale zmenili pohľad na moslimské obyvateľstvo Bosny a Hercegoviny, ktorých považovali za súčasť Chorvátskeho národa, ktorý má dve rovnocenné viery.

Obnovená HSP do veľkej miery nadviazala na frankovcov a ustašovcov a prevzala od nich koncept Veľkého Chorvátska a chorvátskeho národa najmä vo vzťahu k obyvateľstvu Bosny a Hercegoviny. Celá Bosna a Hercegovina je podľa súčasných pravašov, podobne ako podľa ich predchodcov, integrálnou súčasťou Chorvátska,¹⁶ avšak chorvátsky národ nedefinovali na religióznom základe. Pravaši teda odmietali existenciu samostatného bosniackeho (moslimského) národa a moslimské obyvateľstvo Bosny a Hercegoviny pokladali za etnických Chorvátov s moslimskou vierou. Rozdiely medzi Chorvátmi a Bosniakmi považujú za umelé výtvary komunistickej a srbskej propagandy. Paraga sa v čase keď bol predsedom HSP vyjadril, že Chorvátsko a Bosna a Hercegovina sú „jedna pôda, jedna krv a jeden národ“ a musia byť zjednotení v spoločnom štáte (Irvine 1996b: 20). HSP tiež zdôraznila, že prípadný budúci spoločný štát bude len pre jeden národ, pre Chorvátov. Tieto stanoviská boli typické pre obdobie prvej polovice 90. rokov, teda počas trvania vojny v Chorvátsku a v Bosne a Hercegovine. Po ukončení konfliktu nové (súčasnú) vedenie HSP zmiernilo rétoriku, opätovne odmietli delenie Bosny a Hercegoviny a vyslovili sa za jednotnú a decentralizovanú Bosnu a Hercegovinu zloženú z troch štátotvorných národov. HSP naďalej zdôrazňuje, že Bosniaci sú „historickí Chorváti“, ale neodmietajú ich právo konať „podľa ich cítien ako národnosti“ (Irvine 1996b: 20-21).

¹⁵ Z pohľadu súčasných hraníc by sa jednalo o celé dnešné Chorvátsko a Bosnu a Hercegovinu, časť Čiernej Hory (Boka Kotorska) a časť Srbska (srbská časť Slavónie a Sandžak).

¹⁶ V tejto otázke sa HSP dostala do sporu s ultranacionalistickým krídlom HDZ, ktoré požadovalo rozdelenie Bosny a Hercegoviny a pripojenie Chorvátmi (katolíckmi) obývané oblasti k Chorvátsku.

V súčasnej dobe sa vedenie HSP otvorene nevyjadruje k tejto problematike, avšak neustále pripomínanie toho, že stále snívajú Starčevićov veľký sen (*Govor predsjednika Hrvatske stranke prava na konvenciji 16. IX. 2007*), potvrdzuje, že etnický nacionalizmus a myšlienka Veľkého Chorvátska sú stále podstatnou súčasťou ideológie strany.

5.2.2 Xenofóbia

V krajinách západnej Európy sú najčastejšími terčmi xenofóbnych postojov extrémne pravicových strán mimoeurópski imigranti, ktorí v týchto štátoch začínajú predstavovať nezanedbateľné percento obyvateľstva. Naopak v postkomunistických krajinách strednej a východnej Európy tento problém nie je (zatiaľ) vnímaný ako tak páľčivý, a preto xenofóbne postoje extrémnej pravice väčšinou smerujú k druhému typickému terču, a tým sú národnostné menšiny (Mudde 2007: 69-71). Radikálny nacionalizmus Chorvátskej strany práva bol od jej vzniku spojený s vyhranenými antisrbskými postojmi, či už sa jednalo o Srbov ako národnostnú menšinu na „historicky“ chorvátskom území, alebo o Srbov ako dominantný národ v kráľovskej i socialistickej Juhoslávii. Už u Starčevića sa animozita voči Srbom prejavovala v iracionálnych a nevedeckých, často až paranoidných výpadoch voči všetkému srbskému a juhoslovanskému (Rychlík, Perencević 2007: 179). Pravaši chápali Srbov ako najväčšiu hrozbu dosiahnutia svojich štátoprávnych cieľov a myšlienka Veľkého Srbska znamenala pre nich aj ohrozenie samotnej identity a existencie chorvátskeho národa. Frankovci a neskôr ustašovci opäť nadviazali na pôvodnú pravašskú ideológiu a v duchu Starčevićovho učenia odmietali existenciu Srbov v Chorvátsku.

Nevraživosť voči Srbom prevzala aj súčasná HSP. Srbi a srbský expanzionizmus sú stále zobrazované ako hlavná príčina všetkých chorvátskych nešťastí a problémov. Zároveň sú Srbi označovaní ako jediná príčina konfliktov medzi Srbmi a Chorvátmi. Anto Djapić sa vyjadril, že v Chorvátsku nikdy neexistovala žiadna srbská otázka, iba „veľko-srbská politika pre vykorenenie chorvátskeho štátu a národa“ (Irvine 1996b: 21). Oficiálne síce HSP tvrdila, že napriek tomu, že sú Srbi prirodzenými nepriateľmi Chorvátov, nemajú byť diskriminovaní len na základe národnosti. V skutočnosti ale HSP odmietala akékoľvek vyjednávanie so Srbmi počas konfliktu, odmietali ich zastúpenie v parlamente, navrhovali zakázanie pôsobenia Srbskej pravoslávnej cirkvi v Chorvátsku a stále odmietajú návrat srbských utečencov. Podľa slov Anta Djapića by Srbi mali „byť poslušní, alebo zmiznúť z cesty“ (Irvine 1996b: 22). Strach a nenávisť voči Srbom HSP otvorene prejavuje aj v súčasnosti, keď napríklad zdôvodňuje podporu vstupu Chorvátska

do NATO tým, že bez strategického partnerstva s Atlantickou alianciou nemôže byť problém veľko-srbskej agresie vyriešený (*Govor predsedníka Hrvatske stranke prava na konvenciji 16. IX. 2007*).

5.2.3 Zákon a poriadok

Požiadavku silného štátu, ktorý by zabezpečil právo a poriadok, a dokázal tak ochrániť národ pred nebezpečenstvami číhajúcimi vo vnútri aj vonku, zdedila súčasná HSP od ustašovcov. Pôvodná Starčevićova HSP bola v tomto smere silno ovplyvnená liberalizmom 19. storočia a požadovala decentralizáciu a rozsiahle občianske slobody.

Obnovená HSP počas Tudjmanovho režimu síce vystupovala veľmi kriticky voči jeho politike, avšak do veľkej miery schvaľovala jeho autoritatívne a represívne tendencie (Irvine 1996b: 21). V súčasnej dobe HSP požaduje väčšiu centralizáciu krajiny, posilnenie pozície vlády a najmä prezidenta. HSP je jedinou chorvátskou politickou stranou otvorene presadzujúcou prezidentský model demokracie (Buljan, Duka 2003: 52-55). HSP tiež veľkú časť svojej pozornosti zameriava na boj s ekonomickou kriminalitou a korupciou, organizovaným zločinom, pašerákmi a „agromafiou“ (bližšie *Govor predsedníka Hrvatske stranke prava na konvenciji 16. IX. 2007*). Vzhľadom na nedostatok primárnych prameňov je pomerne ťažké hodnotiť nakoľko je problematika silného štátu a viery v zákon a poriadok podstatnou zložkou ideológie HSP, avšak z uvedeného vyplýva, že HSP venuje tejto oblasti nezanedbateľnú pozornosť, a s istou opatrnosťou ju preto môžeme označiť za súčasť jej ideologického jadra.

5.2.4 Militarizmus

Dôraz pravašov na ozbrojený boj pri dosahovaní národnej nezávislosti pochádza taktiež z ustašovskej tradície. Ustašovské hnutie bolo organizované prísne hierarchickým vojenským spôsobom a jeho hlavným cieľom bolo cestou ozbrojeného povstania odstrániť cudziu nadvládu a vytvoriť nezávislý štát na celom jeho historickom a etnickom území (Rychlík, Perenčević 2007: 266). Súčasná HSP vznikala v čase vyhrocujúceho sa chorvátsko-srbského napätia, ktoré poskytlo živnú pôdu pre rozvoj militaristického myslenia. HSP od počiatku konfliktu odmietala akékoľvek vyjednávanie so srbskou stranou a jej vojenskú porážku vnímala ako jediný možný spôsob vyriešenia konfliktu. Anto Djapić sa vyjadril, že odíde z politiky „ak by čo len jeden meter štvorcový chorvátskeho územia bol vrátený mierovým spôsobom“ (Irvine 1996b: 16). Už v roku 1991 vytvorila HSP polovojenské jednotky Chorvátske obranné sily. Príslušníci HOS nosili, podobne ako príslušníci ustašovskej Čiernej légie, čierne košele a v znaku mali napísaný

ustašovský pozdrav „*Za dom! – Spremi!*“¹⁷. Počas konfliktu HSP presadzovala militarizáciu krajiny za účelom prípravy občanov na naplnenie chorvátskeho historického cieľa stať sa nezávislým štátom. Djapić volal po „izraelizácii“ Chorvátska a príprave na „záverečné zúčtovanie“ (Irvine 1996b: 17). V dnešnej dobe sa Djapićove vedenie HSP stále odvoláva na hodnoty „Vlasteneckej vojny“ (*Domovinski rat*) a taktiež si pripomína niektorých „hrdinov“ HOS.¹⁸ Napriek tomu, že v súčasnej situácii už HSP, prirodzene, nepropaguje otvorene vedenie ozbrojeného konfliktu, je stále možné militarizmus považovať za jednu z jej základných ideologických charakteristík.

5.2.5 Revizionizmus

Ako už bolo spomenuté vyššie, obnovená HSP prijala za svoj ten najradikálnejší variant pravašskej ideológie a stala sa akýmsi neoustašovským subjektom. S tým súvisí aj vzťah HSP k Pavelićovým ustašovcom a NDH.

HSP sa pri svojom vzniku otvorene prihlásila k spojeniu s NDH a Ante Pavelićom a zdôrazňovala kontinuitu medzi jej cieľmi a cieľmi ustašovcov pred a počas druhej svetovej vojny. Rovnako príslušníci HOS často používali ustašovské symboly na uniformách a ustašovské vlajky (Irvine 1996b: 13). Dobroslav Paraga opakovane trval na tom, že na ustašovskom režime nebolo nič fašistické. Podľa neho predstavoval NDH želanie väčšiny chorvátskej populácie o nezávislosti od Srbov a bol legálnym stelesnením kontinuity stredovekého chorvátskeho štátu. Hoci Paraga pripustil „zopár“ rasových zákonov presadených ustašovcami, odmietal, že by v NDH existovala systematická rasová perzekúcia (Irvine 1996b: 13-14). Niektorí pravaši pripustili, že NDH mohol vykazovať isté fašistické prvky, avšak tie boli podľa nich vynútené nacistami, pričom Chorvátsko urobilo viac pre svojich Židov, než ktorákoľvek krajina v Európe, a čo je najdôležitejšie, počet Srbov zabitých ustašovským režimom bol výrazne zveličený srbskou a komunistickou propagandou (Irvine 1996b: 13-14). Typickým príkladom falzifikácie dejín Srbmi bol podľa HSP koncentračný tábor Jasenovac. V programe z roku 1992 HSP uvádzala, že Jasenovac je „najväčším symbolom trvalej diskriminácie živých aj mŕtvych Chorvátov... Jasenovac je monument veľko-srbského mýtu o genocíde spáchanej Chorvátmi. Bol vztýčený na mieste vojnového väzenského tábora, kde stovky ľudí rôznych národností (medzi ktorými bolo najviac Chorvátov) bolo zabitých...“ (Irvine 1996b: 14). Paraga neskôr výrazne zmiernil svoju rétoriku a začal odmietat' svoju spojitosť s ustašovcami. Djapić a nové vedenie HSP však

¹⁷ Voľne preložené: *Za vlast! – Pripravený!*

¹⁸ Napríklad veterána HOS a predsedu Zväzu dobrovoľníckych spolkov HOS Velimira Kvesića. Pozri <<http://www.hsp.hr/content/view/full/80/115/lang,hr/>>.

v používání ustašovských symbolov a ospravedlňovania ustašovského násilia pokračovalo naďalej (Irvine 1996b: 14-15). Po roku 2000 sa, pravdepodobne kvôli snahe o zvýšenie koaličného potenciálu, odhodlalo aj Djapićove vedenie HSP k dištancovaniu sa od NDH. Djapić v tom čase vyhlásil, že HSP musí dať všetkým jasne najavo, že svoju oporu nezakladá v žiadnom segmente na ustašovskom hnutí, ale na pôvodnom učení Ante Starčevića a na Vlasteneckej vojne (Buljan, Duka 2003: 52). HSP však stále neodsúdila režim a praktiky NDH a uvedené dištancovanie sa od ustašovcov je s veľkou pravdepodobnosťou len navonok orientované oportunistické vyhlásenie bez vplyvu na ideologické jadro strany.

5.2.6 Sociálno-ekonomická politika

V súvislosti s deklaroványm (hypotetickým) odklonom od vyhraneného nacionalizmu nadobúdajú v politike a ideológii HSP čoraz väčší význam sociálno-ekonomické otázky.

Sociálno-ekonomický program HSP je zmesou Pavicových a protekcionistických myšlienok. HSP vystupuje najmä proti privatizácii ako vykrádaniu chorvátskeho národného bohatstva (*Govor predsedníka Hrvatske stranke prava na konvenciji 16. IX. 2007*). V tomto smere predložila HSP návrh zákona o „etickej privatizácii“. Podľa neho by mala byť vytvorená inštitúcia, ktorá by sa zaoberala návratom nezákonne odpredaných podnikov do vlastníctva Chorvátskeho fondu pre privatizáciu. Lokálnej samospráve tiež malo byť umožnené získať 25% podiel na privatizovanom podniku. (*HSP predlaže zakon o 'etickej privatizaciji'*)

HSP ďalej presadzuje zlepšenie práv a postavenia zamestnancov a protekcionistické opatrenia na ochranu chorvátskych podnikateľov. HSP podporuje rozvoj malých a stredných podnikov, živnostníkov a rodinných hospodárstiev, ktoré považuje za základ ekonomického rastu. Taktiež presadzuje reformy potrebné na zachovanie nezávislosti chorvátskej ekonomiky v globalizovanom svete. (*Govor predsedníka Hrvatske stranke prava na konvenciji 16. IX. 2007*)

HSP vo svojich sociálno-ekonomických úvahách silno akcentuje chorvátske národné záujmy a dáva jasne najavo, že zisky zahraničných spoločností a celkový rast vplyvu zahraničného kapitálu sú podľa nich jednými z hlavných problémov chorvátskej spoločnosti. Sociálno-ekonomická politika HSP tak dobre zapadá do Muddeho definície šovinizmu blahobytu.

5.2.7 Tradičná etika

Dôraz na tradičné etické hodnoty je spoločný všetkým chorvátskym extrémne pravicovým stranám. Pravaši odmietajú západný liberalizmus a jeho dôraz na postavenie jednotlivca. Naopak, zmysel života jednotlivca je podľa nich vytváraný na základe príslušnosti

k národnej komunite. Základom národa a spoločenského poriadku, podobne ako pre všetkých nacionalistov, je aj pre pravašov rodina a jej patriarchálna štruktúra. Podľa nich je rodina najlepším miestom pre podporu morálnej čistoty a ochoty obetovať sa, ktorá je nevyhnutná pre prežitie a rast národa (Irvine 1996b: 23). Rodinná politika HSP je spojená so snahou o demografickú obnovu a rast chorvátskej populácie, o ktorú sa snažil aj Tudjmanov režim. S tým súvisí aj snaha HSP presadiť zákaz umelého prerušenia tehotenstva. HSP vo svojich základných princípoch uvádza aj ochranu života od počatia do prirodzenej smrti (*Osnovne polazišne vrijednosti*). Legalizácia potratov podľa nich predstavuje národnú genocídu, ako aj národnú samovraždu (Irvine 1996b: 23). Ďalším bodom rodinnej politiky HSP je zákaz pracovnej nedele a práce počas sviatkov (napríklad v nákupných centrách). Nedeľa by podľa HSP mala patriť Bohu, rodine, deťom a nie práci (*Govor predsjednika Hrvatske stranke prava na konvenciji 16. IX. 2007*). Tento zákaz by mal odbremenit' najmä ženy zamestnané v službách, ktoré by tak mali viac času na starostlivosť o svoje rodiny.

5.3 Zhrnutie

Chorvátska strana práva ideologicky nadväzuje na svojich historických predchodcov, Starčevićovu Chorvátsku stranu práva, Frankovu Čistú stranu práva a do istej miery taktiež na Pavelićových ustašovcov. Počas svojej existencie HSP prešla zmenami vo vedení, ktoré sa podpísali pod kolísanie radikalizmu vo vonkajšom správaní strany, nemali však výraznejší vplyv na premenu jej ideologického základu. Ten ostáva nezmenený aj v súčasnosti, keď sa HSP snaží budovať si navonok imidž „klasickej“ neo-konzervatívnej strany. Ako základné prvky ideologického jadra HSP môžeme identifikovať týchto sedem znakov: nacionalizmus, xenofóbiu, vieru v zákon a poriadok, militarizmus, revizionizmus, šovinizmus blahobytu a dôraz na tradičnú etiku.

6. Srbská radikálna strana

Srbská radikálna strana je v súčasnosti hlavnou politickou stranou reprezentujúcou extrémne pravicové nálady v srbskej spoločnosti. Disponuje podporou takmer tretiny srbských voličov a je najsilnejšou politickou stranou v Srbsku.

6.1 História a vývoj SRS

Srbská radikálna strana vznikla 23. februára 1991 zjednotením Srbského četnického hnutia vedeného Vojislavom Šešeljom a Národnej radikálnej strany, na čele s Tomislavom

Nikolićom (*Istorija Srpske radikalne stranke*). Strana od počiatku nadväzovala na četnickú tradíciu siahajúcu až do konca 19. storočia.

Svoj názov odvodzuje SRS od Národnej radikálnej strany (*Narodna radikalna stranka*, NRS), ktorá vznikla v roku 1881 a jej najvýznamnejšou postavou bol Nikola Pašić. Začiatkom 90. rokov bola táto strana formálne obnovená v podobe Nikolićovej NRS. Identifikácia Srbskej radikálnej strany s historickou NRS je však, napriek istým programovým podobnostiam, veľmi slabá a obmedzuje sa iba na kladné hodnotenie postavy Nikolu Pašića. Druhý zo zakladajúcich subjektov, Šešeljovi četnici, v SRS výrazne prevládol.

Četnici boli pôvodne srbské gerilové skupiny bojujúce na konci 19. storočia proti osmanskej nadvláde a počas prvej svetovej vojny proti rakúskym vojskám. Začiatkom 40. rokov 20. storočia prebrali tento názov ozbrojené skupiny nekomunistického odboja vedené Dragoljubom (Dražom) Mihajlovićom,¹⁹ ktoré mali výrazne nacionalistický charakter a dôsledne sa usilovali o obnovenie srbskej dominancie v Juhoslávii. Samotní četnici a ich velenie však nijakú koherentnú politickú a ideovú koncepciu nevypracovali. Tú prinieslo četnikom až zapojenie sa Srbského kultúrneho klubu (*Srpski kulturni klub*, SKK), organizácie založenej srbskou nacionalistickou inteligenciou, do četnického odboja. Ich úvahy smerovali k jasnému vytýčeniu srbského národného a štátneho priestoru v rámci Juhoslávie, ktoré malo byť spojené s etnickou homogenizáciou srbských zemí a s vysídľovaním moslimského etnika, Albáncov a Turkov, do Turecka.²⁰ Po porážke v druhej svetovej vojne bolo četnické hnutie zakázané a tvrdo potláčané, jeho tradícia však v srbskej spoločnosti aj naďalej rezonovala. Po 45 rokoch ilegality sa četnici znovu objavili na začiatku 90. rokov 20. storočia vo vojne na území bývalej Juhoslávie, a to v podobe polovojenských jednotiek Bieli orly a Srbské četnické hnutie vedené Vojislavom Šešeljom.

Ten sa zároveň stal aj predsedom novovzniknutej Srbskej radikálnej strany. Hneď v počiatkoch existencie strany zaznamenala SRS výrazné volebné úspechy, keď jej zisky vo federálnych aj republikových voľbách presiahli 20 %, čo súviselo so značným úbytkom hlasov, ktoré v tom období utrpela vládna Socialistická strana Srbska Slobodana Miloševića.

¹⁹ Mihajlovićov štáb sídlil po väčšinu druhej svetovej vojny na vrchu Ravna Gora v západnom Srbsku, odtiaľ pochádza tiež označenie ravnogorské hnutie. Tento termín používajú četnici sporadicky aj v dnešnej dobe a Ravna Gora má pre nich symbolický význam.

²⁰ Srbské zeme mali podľa SKK predstavovať všetky etnicky a historicky srbské oblasti, ale aj s dopravných a strategických hľadísk dôležité územia. Počítalo sa s obmedzením chorvátskeho národného priestoru prakticky len na región okolo Záhrebu, naopak prirodzeným srbským spojencom mali byť Slovinci. (bližšie Pelikán 2005: 398-400).

Práve radikalizovaní bývalí voliči SPS sa stali základom voličskej základne Srbskej radikálnej strany. Táto skutočnosť je na jednej strane prekvapivá, pretože SRS v tom čase plne podporovala Miloševića. Na druhej strane je ale znakom silnejúcej voličskej podpory radikálnejšieho variantu dovtedajšej nacionalistickej vládnej politiky (Goati 2000: 97-98). V roku 1993 došlo k roztržke medzi vládnu SPS a SRS, po ktorej SRS odmietla naďalej podporovať menšinovú vládu. Nasledovali ďalšie úspechy vo voľbách, pripisované najmä trvalej obhajobe myšlienky Veľkého Srbska, na ktorú ostatné politické strany rezignovali, nepriaznivej ekonomickej a sociálnej situácii, ale taktiež zhoršujúcej sa politickej situácii v Kosove. Opäť sa prejavil prechod voličov od SPS po tom, čo vládna strana nedokázala riešiť katastrofálnu ekonomickú situáciu a navyše zlyhala aj pri obrane národných záujmov v zahraničnej politike, keď súhlasila s podmienkami Daytonskej mierovej zmluvy (Goati 2000: 127-131).

V roku 1998 vstúpila SRS po dlhej dobe opäť do vlády spolu so SPS. Už v tom istom roku ale vystúpila, v roku 1999 sa však znovu vrátila a vydržala tam až do pádu vlády v roku 2000. Od roku 2000 je SRS dlhodobo v opozícii, zároveň je ale od roku 2003 kontinuálne najsilnejšou srbskou parlamentnou stranou. Po tom, čo sa Vojislav Šešelj vzdal v roku 2003 Medzinárodnému trestnému tribunálu pre bývalú Juhosláviu, sa lídrom strany stal dovtedajší „muž číslo dva“, Tomislav Nikolić, ktorý na jej čele stojí dodnes.

Tabuľka č. 2. Výsledky SRS vo voľbách od roku 1991.

Rok	1992	1993	1997	2000	2003	2007	2008
Hlasy (%)	22,6	13,8	28,1	8,6	27,7	28,7	29,5
Mandáty	73	39	82	23	82	81	78

Zdroj: Balík 2002: 413; <http://www.cesid.org/rezultati/sr_jan_2007/index.jsp>; <<http://www.parties-and-elections.de/serbia2.html>>.

6.2 Ideológia SRS

Na rozdiel od Chorvátskej strany práva je v prípade Srbskej radikálnej strany relatívne menší problém s dostupnosťou prameňov zachytávajúcích jej ideologický základ. Na internetových stránkach SRS²¹ síce taktiež absentuje program strany, avšak tento nedostatok môže byť čiastočne kompenzovaný dostupnosťou interne orientovanej literatúry, predovšetkým stranických novín *Velika Srbija*. Taktiež je sprístupnená pomerne rozsiahla publikačná tvorba Vojislava Šešelja,²² ktorého môžeme považovať za „duchovného otca“ a hlavného ideológa strany.²³ Pre účel práce dobre poslúži najmä jeho kniha *Ideologija srpskog nacionalizma* z roku 2002.

²¹ Vid' <<http://www.srs.org.yu/>>.

²² Pozri <<http://www.vojislavseselj.org.yu/index.php?c=10>>.

6.2.1 Nacionalizmus

Najpodstatnejším a najzreteľnejším prvkom ideológie Srbskej radikálnej strany je vyhranený, extrémny nacionalizmus, ku ktorému sa SRS otvorene hlási. Tento prvok je badateľný najmä z ich najdôležitejšieho dlhodobého programového cieľa, vytvorenia Veľkého Srbska.

Idea Veľkého Srbska pochádza, rovnako ako podobné koncepty niektorých ďalších balkánskych národov,²⁴ z 19. storočia a obsahuje dve základné požiadavky. Prvá, historická, znamená, že srbský štát by mal získať čo najviac z pôvodného teritória stredovekého Srbského kráľovstva. Druhá, etnická, znamená požiadavku zjednotenia všetkých Srbov v jednom štáte (Batt 2005: 13). Konkrétny obsah týchto požiadaviek sa menil jednak v priebehu času a jednak v súvislosti s ich hlavnými protagonistami.

V otázke konštrukcie „veľko-srbského štátotvorného projektu“ sa SRS odvoláva na pôvodné myšlienky Srbského kultúrneho klubu a ravnogorského hnutia, avšak v čiastočne modifikovanej podobe. Pôvodný veľko-srbský koncept SKK a četnikov spočíval v presnom vymedzení hraníc srbského národa, najmä voči Chorvátom, a vytvorení homogénneho Veľkého Srbska, avšak stále v rámci Juhoslávie (Šešelj 2002: 988). Četnicke hnutie však v tejto otázke nebolo celkom jednotné a voči Mihajlovičovmu juhoslovanstvu existovala pomerne silná opozícia odmietajúca obnovenie Juhoslávie a požadujúca vytvorenie samostatného Veľkého Srbska. Túto ideologickú a programovú nejednotnosť ravnogorského hnutia a hlavne preváženie juhoslovanskej koncepcie v ňom považuje Šešelj za hlavnú príčinu neúspechu četnikov v druhej svetovej vojne (Šešelj 2002: 988-992). Poučená z tohto neúspechu prijala teda Srbská radikálna strana za svoj hlavný cieľ spojenie všetkých etnicky srbských oblastí do nezávislého veľko-srbského štátu. V praxi sa táto požiadavka prejavila po prvýkrát na začiatku vojenského konfliktu, kedy SRS žiadala pri delení Juhoslávie zvrchovanosť etnických, nie republikových hraníc.²⁵

²³ Takto je Šešelj vnímaný aj v rámci SRS, pre ktorú je na jednej strane akýmsi „talizmanom“ a symbolom mučedníckeho boja za pozdvihnutie srbského národa, na druhej strane je však stále zreteľnou autoritou, o čom svedčí aj to, že na stránkach *Velikej Srbije* sa vyjadruje takmer ku všetkým aktuálnym otázkam, sú s ním vedené rozhovory a na webových stránkach SRS sú propagované jeho práce. Je preto stále možné považovať názory Vojislava Šešelja za reprezentujúce postoje celej SRS.

²⁴ Napríklad Chorvátov, Bulharov, Grékov a Albáncov.

²⁵ V zmysle tohto cieľa požadovala SRS pripojenie Čiernej Hory, srbskej Bosny, srbskej Hercegoviny, srbského Dubrovníka, srbskej Dalmácie, srbskej Liky, srbského Kordunu, srbskej Banoviny, srbskej Slavónie, srbského Západného Sremu, srbskej Baranjej a srbského Macedónska k centrálnemu Srbsku (viď Goati 2000: 72, taktiež Stojiljković 2006: 194).

Ideologii Srbskej radikálnej strany a tiež subjektov, na ktoré ideologicky nadväzuje, tak od počiatku charakterizoval etnický nacionalizmus považujúci štát za politický výraz jednotného srbského národa.

Za etnických Srbov považuje Šešelj aj moslimských obyvateľov Bosny a Hercegoviny a taktiež katolíckych obyvateľov srbskej Dalmácie. V prípade moslimov Šešelj na základe historických argumentov odmieta existenciu samostatného moslimského národa. Podľa neho sa vo všetkých historických prameňoch spomínajú vždy len dva národy v tejto oblasti, Srbi a Chorváti, pričom obyvatelia Bosny a Hercegoviny boli stále považovaní za Srbov a samotná Bosna a Hercegovina za srbskú zem. To, že časť z nich prijala moslimskú vieru, nemôže mať žiaden vplyv na ich etnický pôvod, o čom svedčí aj to, že ľudia tu používajú rovnaký jazyk a zachovali si aj srbské zvyky, kultúru a ľudovú slovesnosť (bližšie Šešelj 2002: 859-872). Podobne katolícka viera dalmatínskych Srbov, ktorá súvisí s geografickými dopadmi cirkevnej schizmy z roku 1054, nemôže prevážiť nad faktom, že majú spoločných predkov s pravoslávnyimi Srbmi na východe. Viera je podľa Šešelja iba forma a nie podstatný rys národnosti (Šešelj 2002: 346). Na druhej strane však Šešelj uznáva, že srbské národné povedomie je úzko späté s pravoslávím a jeho zvláštnym výrazom, ktorý obsahuje aj štátotvorný komponent. S týmto tzv. *svetosávím* (*svetosavlje*) sú spojené všetky historické úspechy a rozvoj srbského národa a jeho potláčanie znamenalo vždy pre srbský národ úpadok (Šešelj 2002: 345). Rovnako súčasný nacionalistický apel SRS smeruje takmer výhradne k pravoslávnyim veriacim, považovaným za skutočných Srbov. Na katolíkov a moslimov je nazerané podozrievavo a sú vnímaní ako zradcovia.

Z veľko-srbského nacionalizmu SRS logicky vyplýva aj odmietanie nezávislosti Kosova, čo však v súčasnej srbskej spoločnosti nie je ničím výnimočným.

Idea Veľkého Srbska je stále pre SRS kľúčová a jej predstavitelia sa k nej otvorene hlásia ako k svojmu veľkému snu. Takisto v programe SRS je táto otázka rozoberaná ako prvá a je jej venovaný značný priestor.²⁶ Etnický nacionalizmus teda môžeme považovať za jeden z najpodstatnejších prvkov ideológie Srbskej radikálnej strany.

²⁶ Prvý bod programu SRS je Zjednotenie srbských zemí, v ktorom je ako hlavný cieľ prezentované zjednotenie Srbska, Čiernej Hory, Republiky Srbskej a Republiky Srbskej Krajiny pod názvom Veľké Srbsko. V ďalších bodoch je potom rozoberaná jednota srbského národa, rozvoj národného povedomia a patriotizmu, ochrana národných tradícií, vzťah k Srbskej pravoslávnej cirkvi atď.

6.2.2 Xenofóbia

Ako už bolo spomenuté v časti týkajúcej sa Chorvátskej strany práva, primárnym cieľom xenofóbnych nálad extrémnej pravice v strednej a najmä východnej Európe sú „odvekí nepriatelia“ ako národnostné menšiny, či susedné národy.

Hlavným objektom xenofóbie Srbskej radiálnej strany boli najmä zo začiatku Chorváti.²⁷ Šešelj venuje vo svojej knihe chorvátskej otázke tri kapitoly (Šešelj 2002: 313-344, 486-550, 551-632). V prvej z nich obviňuje Chorvátov z krádeže srbského jazyka. Chorváti si podľa neho v polovici 19. storočia uvedomili, že ich pôvodné nárečia (čakavské a kajkavské) miznú a prostredníctvom tzv. ilyrizmu²⁸ si prisvojili srbský jazyk a literatúru, odnárodnili katolíckych Srbov a privlastnili si ich zem. Súčasní Chorváti sú teda umelým národom, ktorý má s pôvodnými Chorvátmi veľmi málo spoločného (Šešelj 2002: 321-323). V nasledujúcich dvoch kapitolách²⁹ potom Šešelj obviňuje Chorvátov zo rozpútania všetkých vojen a konfliktov, ktoré sa Srbov nejakým spôsobom negatívne dotkli zhruba od 17. storočia až po vyvrcholenie v podobe ustašovského teroru počas druhej svetovej vojny, na ktorý potom Chorváti nadviazali na začiatku 90. rokov. Chorvátska národná megalománia sa prejavila tiež v Titovom komunistickom hnutí, ktoré podelilo srbské územie medzi všetky ostatné juhoslovenské republiky okrem Slovinska a na úkor Srbov vymýšľalo nové národy (Šešelj 2002: 593-595).

Nevraživosť SRS voči Chorvátom postupne v priebehu 90. rokov strácala na intenzite, hoci stále pretrváva a z času na čas sa pripomenie v podobe tvrdení o ustašovskom charaktere chorvátskej politiky a chorvátskej katolíckej cirkvi. Naopak, v súvislosti s etnickými konfliktami v Kosove, sa do popredia veľmi rýchlo dostali xenofóbne nálady voči albánskemu obyvateľstvu, ktoré sa znovu vyhrotili po nedávnom (február 2008) vyhlásení kosovskej nezávislosti.³⁰ Albánsky národ podľa SRS kdekoľvek a kedykoľvek mohol, vždy ničil autentické európske hodnoty. Zo srbských stredovekých chrámov spravili mešity, bojovali na strane osmanských Turkov,

²⁷ Známy je výrok Vojislava Šešelja z otkóbra 1997: „Nie sme fašisti, sme iba šovinisti, ktorí nenávidia Chorvátov.“ (viď *Vojislav Seselj in His Own Words*)

²⁸ Ilyrizmus bolo chorvátske národné hnutie obsahujúce myšlienku jazykovej a kultúrnej jednoty južných Slovanov – Ilýrov. Základom jednotného ilýrskeho jazyka malo byť najrozšírenejšie štokavské nárečie, ktorým sa hovorilo v Srbsku, Čiernej Hore, Bosne a Hercegovine, Dalmácii a Slavónii a ktoré sa neskôr stalo aj základom pre spisovnú Chorvátčinu. (bližšie Rychlík, Perenčević 2007: 147-151)

²⁹ Tieto kapitoly nesú názov „Tisíc rokov chorvátskeho barbarstva“ a „Chorváti ako najväčší srbskí zločinci“.

³⁰ Predchádzajúcim obdobím so silne vyhrotenou nevraživosťou voči Albáncom bol najmä záver 20. storočia, kedy SRS otvorene presadzovala násilné vyhnanie 400 000 Albáncov z Kosova a ostatným mali byť tak zneprijemnené životné podmienky, aby odišli sami. Tieto kroky mali obsahovať napr. sabotovanie dodávok energií a vody, či zabránenie nakladania s majetkom apod. (bližšie Inić 1997: 96-98)

Mussoliniho a Hitlera a nakoniec sa stali hlavnými európskymi zásobovačmi narkotikami. (*Neće proći!*, s. 2) Albánci týrajú a vyhánajú srbské obyvateľstvo z Kosova, pričom svoj cieľ plánujú uskutočniť v dvoch fázach: v prvej chcú vytvoriť z Kosova etnicky čistú albánsku republiku a v druhej fáze ju zjednotiť s Albánskom, a vytvoriť tak Veľké Albánsko (*Tragedija srpskog Kosova i Metohije*, s. 46-47). K tomuto smeruje aj vytvorenie bábkového narkomafiánskeho štátu a počiatok „getoizácie“ Srbov v Kosove (*Nastavak getoizacije Srba*, s. 61). Táto kampaň proti kosovským Albáncom je v súčasnosti hlavnou témou, ktorou sa SRS prezentuje na verejnosti.

6.2.3 Zákon a poriadok

Požiadavkám presadzovania zákona a poriadku venuje Srbská radikálna strana vo svojom programe aj v tlači značnú pozornosť. Cieľom SRS je vytvorenie funkčného a efektívneho systému súdnictva zbaveného korupcie a politických tlakov. Posilnené by malo byť postavenie polície ako hlavného prostriedku ochrany vnútornej bezpečnosti štátu, taktiež by mala byť zvýšená jej nezávislosť a profesionálna úroveň (Program SRS, čl. 22, 23). Tomislav Nikolić sa v predvolebnej kampani vyjadril, že: „V Srbsku hľadám pravdu pre všetkých, hľadám nezávislé súdnictvo, políciu, ktorá robí svoju prácu a prokuratúra svoju, a potom – kriminálnikov vo väzení a poctivých na slobode.“ (*Moj gazda je Srbija*, s. 10) V programovej deklarácii SRS z roku 1991 sa objavila aj požiadavka riešenia otázky zodpovednosti za genocídu a vojnové škody národa, ktorého príslušníci sa masívne zúčastňovali na pokusoch vyhladiť Srbov počas druhej svetovej vojny (Stanojlović 1997: 106-108). Táto požiadavka smerovala k umožneniu stíhania príslušníkov chorvátskeho a albánskeho národa v dôsledku kolektívnej zodpovednosti za zločiny páchané počas druhej svetovej vojny. Okrem toho sa však SRS zameriava hlavne na boj s ekonomickou kriminalitou, korupciou a organizovaným zločinom. Podobne ako niektoré (západoeurópske) extrémne pravicové strany aj SRS požaduje sprísnenie trestov pre páchatel'ov závažných trestných činov, ale na rozdiel od nich odmieta zavedenie trestu smrti za najvážnejšie zločiny (Program SRS, čl. 20, 32).

6.2.4 Militarizmus

V nadväznosti na četníckú tradíciu je inherentnou súčasťou ideológie SRS aj militarizmus. Ako už bolo spomenuté vyššie, Vojislav Šešelj stál na počiatku 90. rokov pri zrode niekoľkých polovojenských jednotiek, z ktorých najznámejší boli pravdepodobne Bieli orly. Tieto jednotky operovali počas vojny na území Chorvátska a Bosny a Hercegovíny a podieľali sa tu na páchaní vojnových zločinov na chorvátskom, moslimskom a inom nesrbskom obyvateľstve. (*Profile:*

Vojislav Seselj) Šešelj ako vodca týchto skupín dnes čelí obžalobe v ôsmich bodoch zo zločinov proti ľudskosti a v šiestich bodoch z porušenia práva a zvykov vojny (*Serb Radical Indicted for War Crimes*).

V súčasnosti venuje SRS veľkú pozornosť aj armádnym otázkam. Srbsko potrebuje silnú a efektívnu armádu, ktorá bude schopná brániť vitálne záujmy štátu. Srbskú armádu je podľa SRS potrebné očistiť od starých juhoslovanských kádrov, vytvoriť nové veliteľské kádre schopné viesť úspešný boj v súčasných podmienkach a vytvoriť dobrovoľnícke organizácie začlenené do štruktúry armády. Je potrebné vytvoriť novú jednotnú koncepciu a doktrínu vedenia vojny a taktiež stratégiu, ktorá povedie k naplneniu tejto doktríny (Program SRS, čl. 31). Podľa Nikolića je potrebné vrátiť srbskej armáde dôstojnosť a rešpekt v spoločnosti, pričom kľúčovou úlohou v tejto oblasti je, aby príslušníkmi armády boli výhradne zrejmi patrioti (*Vratiću ponos i ugled Srbiji*, s. 5).

6.2.5 Antiglobalizmus

Kritika západného modelu spoločnosti bola jednou zo základných ideologických charakteristík už Pašićovej NRS (Pelikán 2005: 220), avšak v špecifických súčasných podmienkach nadobudla nové kvalitatívne rysy v podobe ostrého odmietania globalizácie. Antiglobalizmus SRS je ideologickým projektom Vojislava Šešelja zameraný na kritiku súčasného usporiadania sveta a najmä zahraničnej politiky Spojených štátov amerických. Situáciu, v ktorom sa súčasný svet nachádza, nazýva Šešelj „Novým svetovým poriadkom“. Ten bol vyhlásený zločinným aktom americkej invázie do Iraku v roku 1991, počas pôsobenia prezidenta Georga Buscha seniora. Vojna v Perzskom zálive bola spôsobom, ktorým dali Spojené štáty americké najavo svoju univerzálnu politickú, ekonomickú a vojenskú hegemoniu, po ukončení bipolárneho rozdelenia sveta (Šešelj, nedatované). Existencia ľudstva je podľa Šešelja zneistená sobeckými záujmami hlavného stroju priemyselného a technologického pokroku, ktorého výsledky sú premieňané v prostriedky dominancie a ničenia kolektívneho vedomia národov a autochtónnych kultúr. Po stáročia uchovávané hodnoty sú zvonku umelo a brutálne ohrozované a popierané. Dnes už neexistujú žiadne trvalé pravidlá, jediným takýmto stabilným a trvalým pravidlom je poslušnosť voči vedúcej totalitnej politickej vôli. Tým, že civilizácia nového svetového poriadku ničí svoje kultúrne dedičstvo, si však pripravuje vlastný úpadok, pretože ničí aj inteligenciu, estetiku a morálku (Šešelj, nedatované). S týmto súvisí aj zahraničnopolitická orientácia SRS, ktorá smeruje primárne k Rusku ako najväčšiemu slovanskému národu a hlavnej prekážke svetovej dominancie USA a taktiež k ostatným štátom, ktoré stoja voči USA v opozícii. Srbská

radikálna strana napríklad v minulosti vyjadrovala verejnú podporu režimu Saddáma Husajna, ktorého označili za obrancu sveta pred globalizáciou a ničením národov (Šešelj 2003). SRS však principiálne neodmieta spájanie národov. Podporuje spoluprácu rôznych rás, národov, kultúr a náboženstiev, nesmie však byť ohrozené kolektívne povedomie národa, ktoré je zárukou zachovania slobody ľudí (Šešelj 2003).

Túto Šešeljovu rétoriku prevzal aj Tomislav Nikolić a ostrá kritika politiky Spojených štátov amerických a taktiež Európskej únie ostáva naďalej jednou z najvýraznejších črtí ideológie SRS (*Protiv globalne tiranije*, s. 56-58).

6.2.6 Sociálno-ekonomická politika

Srbská radikálna strana venuje vo svojom programe značný priestor aj sociálnym a ekonomickým otázkam. SRS sa zameriava na riešenie aktuálnych sociálno-ekonomických problémov Srbska ako boj s korupciou a kriminalitou, rozvoj priemyslu a poľnohospodárstva, boj s nezamestnanosťou, reforma penzijného systému, lacné a kvalitné zdravotníctvo a tiež zabezpečenie rovných šancí pre mladých ľudí (*Polazne tačke socijalno-ekonomskog Programa Srpske radikalne stranke*). Ekonomický program SRS sa počas existencie strany príliš nezmenil, obsahuje jednoduché heslovité riešenia a objavujú sa v ňom tiež isté nezrovnalosti. Na jednej strane deklaruje SRS podporu slobodnému podnikaniu a plnej privatizácii výrobných prostriedkov. Na druhej strane však presadzuje redistributívnu úlohu štátu v ekonomike, výrazné zvyšovanie minimálnej mzdy, rovnaké dôchodky pre všetkých, bezplatné školstvo a podobne, čím sa výrazne približuje Pavicovým stranám (Goati 2000: 74).

SRS je typickou stranou koncentrujúcou sa na tzv. porazených transformácie, chudobné a marginalizované vrstvy pozostávajúce z frustrovaných ľudí iritovaných korupciou, podozrivou privatizáciou a rýchlym zbohatnutím niektorých jednotlivcov. Nikolić dal napríklad jasne najavo svoju triednu orientáciu, keď sa počas lokálnych volieb v roku 2004 vyjadril, že SRS je stranou „chudobného ľudu“ (Djurković 2006: 12). SRS aj v týchto otázkach zdôrazňuje svoju nacionalistickú orientáciu a dáva najavo nedôveru voči západnému kapitálu, ktorá vyplýva aj z vyššie spomínaného odporu voči globalizácii.

6.2.7 Tradičná etika

Srbská radikálna strana vo svojom programe poukazuje na morálny úpadok srbskej spoločnosti, ktorý bol spôsobený päťdesiatročnou komunistickou vládou a ktorý je opätovne prehlbovaný preberaním západného materializmu. Kritika SRS pochádza z ich organického

chápania národa, kde každý jednotlivec má svoje morálne povinnosti zapadajúce do života národnej komunity. SRS chce presadiť úctu k srbským tradíciám, v súlade s tým aj návrat k tradičným morálnym hodnotám, respektíve vrátiť národu pravoslávno-kresťanský systém morálnych noriem (Program SRS, čl. 97). V morálnom povedomí ľudí sa vytvárajú ideálne potreby, ktoré majú prednosť pred individuálnymi vrtochmi a pudmi a ktoré sú základom harmónie vzťahu jednotlivec – spoločnosť. SRS chce preto veľkú pozornosť venovať rozvíjaniu morálnych hodnôt mladých ľudí, tak aby najvyšší imperatív ich činnosti bol pokrok spoločnosti a štátu, v ktorom žijú (Program SRS, čl. 97).

S morálnou deformáciou spoločnosti súvisí aj kríza srbskej rodiny. SRS presadzuje štátnu podporu rodín s viacerými deťmi, čo by malo zvýšiť extrémne nízku mieru pôrodnosti (Stanojlović 1997: 45). V súvislosti s ochranou práva na život SRS odmieta aj potraty a eutanáziu (Program SRS, čl. 32).

6.3 Zhrnutie

Ideológia Srbskej radikálnej strany je zmesou prvkov prevzatých od jej ideových predchodcov, najmä četnikov z obdobia druhej svetovej vojny a myšlienok Vojislava Šešelja, ktorý je stále rešpektovanou autoritou v strane. Nové vedenie SRS, na čele s Tomislavom Nikolićom, uznáva jeho postavenie „otca zakladateľa“ a hlavného ideológa strany a jeho názory prezentuje ako názory celej SRS. Za základné prvky ideológie Srbskej radikálnej strany môžeme považovať nacionalizmus, xenofóbiu, vieru v zákon a poriadok, militarizmus, antiglobalizmus, šovinizmus blahobytu a dôraz na tradičnú etiku.

7. Komparácia ideologických jadier HSP a SRS

Obe skúmané strany, Chorvátska strana práva aj Srbská radikálna strana, ideologicky nadväzujú na politické subjekty, ktoré na území bývalej Juhoslávie pôsobili pred, prípadne počas druhej svetovej vojny. Ich identifikácia s týmito subjektmi sa však líši. Kým Chorvátska strana práva sa otvorene považuje za nástupcu pôvodných strán práva pôsobiacich na prelome 19. a 20. storočia a jej identifikácia s týmito stranami, ich ideológiami a hlavnými predstaviteľmi je veľmi silná, identifikácia Srbskej radikálnej strany so srbskými radikálmi prelomu 19. a 20. storočia je výrazne slabšia a do značnej miery iba formálna. O niečo silnejšia je identifikácia SRS s ravnogorským četnickým hnutím, avšak ani tu nie je jej ideologická nadväznosť bezvýhradná.

Ideologické jadrá oboch strán vykazujú mnohé podobnosti. Najpodstatnejším ideologickým znakom HSP aj SRS je expanzívny etnický nacionalizmus, prejavujúci sa

v požiadavkách vytvorenia Veľkého Chorvátska, resp. Srbska. S týmto úzko súvisí aj xenofóbia namierená najmä proti príslušníkom národnostných menšín, či „konkurentských“ susedných národov. V súvislosti s ustašovskou, resp. četnickou tradíciou sa v ideológii oboch strán objavuje militarizmus, ktorý sa najvýraznejšie prejavoval počas vojenského konfliktu v prvej polovici 90. rokov. V súčasnej dobe sa obe strany snažia pôsobiť umiernenejším dojmom a ich militantné prejavy ustúpili do pozadia, avšak s ohľadom na ich názory na postavenie armády v spoločnosti a tiež na fakt, že v ich čele stoja stále tie isté osobnosti, je možné dovodiť, že militarizmus, aj keď skrytý, je stále súčasťou ich ideológií. Ďalšími zhodnými prvkami sú viera v zákon a poriadok, dôraz na tradičnú etiku s odvolaním sa na náboženské normy a taktiež v oblasti sociálno-ekonomickej politiky obe strany zapadnú do definície šovinizmu blahobytu.

Rozdiel predstavujú prvky revizionizmu a antiglobalizmu. Prvý súvisí s historickou tradíciou oboch strán. Chorvátski pravaši boli priamo prepojení s ustašovským hnutím a obnovená HSP sa, najmä počas vojny, otvorene prezentovala ako neoustašovský subjekt. Jej členovia sa aj neskôr snažili obhajovať, prípadne zľahčovať režim NDH. Na druhej strane četnici, napriek istým náznakom kolaborácie, bojovali proti okupačnej vláde Milana Nedića a SRS neskôr taktiež ostro odsudzovala kolaboráciu s nacistami počas druhej svetovej vojny. Antiglobalizmus sa spočiatku prejavoval u oboch politických strán. V prípade HSP však odpor voči politickej globalizácii ustúpil do pozadia a strana zo strachu pred srbskou agresiou podporuje vstup Chorvátska do NATO a za istých podmienok aj vstup do EU. Odpor HSP k ekonomickej globalizácii môžeme považovať za súčasť prejavu šovinizmu blahobytu. Naopak SRS po negatívnych skúsenostiach so zahraničnou politikou západných krajín veľmi ostro odmieta integráciu Srbska do medzinárodných vojenských a politických štruktúr a antiglobalizmus sa stal jedným z hlavných znakov jej ideológie.

Za spoločné znaky (hlavných) chorvátskych a srbských extrémne pravicových strán a ich spoločné ideologické jadro teda môžeme považovať týchto šesť znakov: nacionalizmus, xenofóbiu, vieru v zákon a poriadok, šovinizmus blahobytu, militarizmus a tradičnú etiku.

8. Záver

Táto práca si stanovila za cieľ posúdiť možnosti aplikácie konceptu ideológie extrémne pravicovej stránickej rodiny Casa Muddeho aj mimo pôvodnú oblasť západnej Európy, konkrétne na oblasť západného Balkánu reprezentovaného v našom prípade Chorvátskom a Srbskom, a to na základe posúdenia zhody ideologických jadier západoeurópskych extrémne pravicových politických strán s extrémne pravicovými stranami v uvedených dvoch

štátoch. Zámerom práce bolo taktiež ponúknuť detailnejší pohľad na ideológiu extrémne pravicových strán v tomto priestore. Vzhľadom na rozsah a charakter práce bola analýza zameraná na dve najvýznamnejšie extrémne pravicové strany – Chorvátsku stranu práva a Srbskú radikálnu stranu.

Cas Mudde vo svojej práci *The Ideology of Extreme Right* identifikoval na základe analýzy ideológií piatich západoeurópskych strán ich spoločné ideologické znaky, tzv. ideologické jadro extrémne pravicovej straníckej rodiny, ktoré by podľa neho mohlo slúžiť pre ďalší komparatívny výskum a pre posúdenie príslušnosti jednotlivých strán k danej rodine. Týmito základnými znakmi sú podľa Muddeho nacionalizmus, xenofóbia, šovinizmus blahobytu a viera v zákon a poriadok.

Chorvátska strana práva v čase svojho vzniku (obnovenia) opierala svoju ideológiu o nadväznosť na najradikálnejšie z pôvodných pravašských skupín, tzv. frankovcov, z ktorých sa neskôr vyvinulo ustašovské hnutie. Strana postupom času odmietla priamu spojitosť s ustašovcami a prihlásila sa k ideám pôvodnej Chorvátskej strany práva Ante Starčevića. Vo svojom dôsledku to však nemalo výraznejší vplyv na jadro jej ideológie. V ňom môžeme identifikovať prvky nacionalizmu, xenofóbie, militarizmu, šovinizmu blahobytu, viery v zákon a poriadok a taktiež revizionizmu a dôrazu na tradičnú etiku.

Srbská radikálna strana sa s historickými nacionalistickými subjektmi identifikuje v podstatne menšej miere, pričom značný vplyv na formovanie jej ideológie mali najmä názory jej zakladateľa Vojislava Šešelja. Za základné znaky tejto ideológie môžeme považovať nacionalizmus, xenofóbiu, antiglobalizmus, militarizmus, šovinizmus blahobytu, vieru v zákon a poriadok a dôraz na tradičnú etiku.

Muddeho štyri prvky teda obe skúmané strany zdieľajú s extrémne pravicovými stranami v západnej Európe. Srbská radikálna strana a Chorvátska strana práva majú navyše spoločné prvky militarizmu a tradičnej etiky, ktoré vyplývajú z ich špecifických skúseností a tradícií a taktiež z úzkeho vzťahu oboch národov k svojim hlavným náboženstvám. Tento fakt však nebráni konštatovaniu, že Muddeho koncept ideológie extrémne pravicovej straníckej rodiny je použiteľný aj pre oblasti mimo západnej Európy, pričom ale treba brať do úvahy isté regionálne špecifiká.

Pramene a literatura

Publikácie, monografie a články

- Balík, S. (2002): Republika Srbsko, in: P. Fiala – J. Holzer – M. Strmiska a kol.: *Politické strany ve střední a východní Evropě*, Brno, IIPS.
- Batt, J. (2005): *Question of Serbia*, Paris, Institute for Security Studies.
- Betz, H.-G. (1994): *Radical Right-Wing Populism in Western Europe*, New York, St. Martin Press.
- Buljan, I. – Duka, Z. (2003): *Izbori: Dub stranaka i duše političara. Vodič kroz hrvatsku političku scenu*, Zagreb, Profil.
- Djurković, M. (2006): *Political Parties in Serbia. Source of Political Instability*, Swindon, Conflict Studies Research Centre, on-line text <[www.defac.ac.uk/colleges/csrc/document-listings/balkan/06\(10\)mj.pdf](http://www.defac.ac.uk/colleges/csrc/document-listings/balkan/06(10)mj.pdf)>. [cit. 29. 4. 2008]
- Goati, V. (2000): *Elections in FRY from 1990 to 1998. Will of People or Electoral Manipulation*, Beograd, CeSID.
- Grdešić, I. (1999): The Radical Right in Croatia and its Constituency, in: S. P. Ramet (ed.): *The Radical Right in Central and Eastern Europe since 1989*, Pennsylvania, Pennsylvania State University Press, pp. 171-189.
- Ignazi, P. (2003): *Extreme Right Parties in Western Europe*, New York, Oxford University Press.
- Inić S. (1997): (Ch)et(h)nisation of the political space in Serbia, in: S. Stanojlović (ed.): *Radicalisation of the Serbian Society*, Belgrade, Helsinki Committee for Human Rights in Serbia, pp. 91-98, on-line text <<http://www.helsinki.org.yu/otherpub.html>>. [cit. 29. 4. 2008]
- Irvine, J. A. (1996a): *Extreme Right Parties and the Extremeist Electorate in Croatia, 1990–1995*, Washington, NCEEER, on-line text <http://www.nceeer.org/toumanoff_library.html>. [cit. 29. 4. 2008]
- Irvine, J. A. (1996b): *State-Building and Nationalism in Croatia*, Washington, NCEEER, on-line text <http://www.nceeer.org/toumanoff_library.html>. [cit. 29. 4. 2008]
- Malešević, S. (2002): *Ideology, Legitimacy and the New State. Yugoslavia, Serbia and Croatia*, London, Frank Cass Publishers.
- Mareš, M. (2003): *Pravicový extremismus a radikalismus v ČR*, Brno, Barrister & Principal.
- Milza, P. (2005): *Evropa v černých košilích*, Praha, Themis.
- Mudde, C. (2000): *The Ideology of Extreme Right*, Manchester, Manchester University Press.
- Mudde, C. (2007): *Populist Radical Right Parties in Europe*, New York, Cambridge University Press.
- Pelikán, J. a kol. (2005): *Dějiny Srbska*, Praha, Lidové noviny.
- Pribičević, O. (1999): Changing Fortunes of the Serbian Radical Right, in: S. P. Ramet (ed.): *The Radical Right in Central and Eastern Europe since 1989*, Pennsylvania, Pennsylvania State University Press, pp. 193-211.
- Ramet, S. P. (1999): Defining the Radical Right. Values and Behaviors of Organized Intolerance in Post-Communist Central and Eastern Europe, in: S. P. Ramet (ed.): *The Radical Right in Central and Eastern Europe since 1989*, Pennsylvania, Pennsylvania State University Press, pp. 3-27.
- Rychlík, J. – Perenčević, M. (2007): *Dějiny Chorvatska*, Praha, Lidové noviny.
- Stanojlović, S. (1997, eds.): *Radicalisation of the Serbian Society*, Belgrade, Helsinki Committee for Human Rights in Serbia, on-line text <<http://www.helsinki.org.yu/otherpub.html>>. [cit. 29. 4. 2008]
- Stojiljković, Z. (2006): *Partijski sistem Srbije*, Beograd, Službeni glasnik.
- Šešelj, V. (2002): *Ideologija srpskog nacionalizma*, Beograd, Velika Srbija, on-line text <<http://www.srs.org.yu/index.php?list=izda>>. [cit. 29. 4. 2008]

Šešelj, V. (2003): *Antiglobalistic politics*, on-line text <<http://www.antiglobalizam.com/?lang=eng&str=sl/1>>. [cit. 29. 4. 2008]

Šešelj, V. (nedatované): *Ideological Concept and Theoretical Paradigm of Globalism as a New World Order*, on-line text <<http://www.antiglobalizam.com/?lang=eng&str=koncept/1>>. [cit. 29. 4. 2008]

Programové a ideologické dokumenty politických stran

Biografija prof. Dr. Vojislava Šešelja, on-line text <<http://www.vojislavseselj.org.yu/bio.php>>. [cit. 29. 6. 2007]

Govor predsjednika Hrvatske stranke prava na konvenciji 16. IX. 2007, on-line text <<http://www.hsp.hr/content/view/90/137/lang.hr/>>. [cit. 29. 4. 2008]

Osnovne polazišne vrijednosti, on-line text <<http://www.hsp.hr/content/view/17/17/lang.hr/>>. [cit. 29. 4. 2008]

Polazne tačke socijalno-ekonomskog Programa Srpske radikalne stranke, on-line text <http://www.politickiforum.org/dokumenta/15_srs_program.pdf>. [cit. 29. 6. 2008]

Program SRS, text v elektronickej podobe, nedatovaný, v súčasnosti nedostupný on-line.

Programme Declaration of the Serb Radical Party – Excerpts, in: S. Stanojlović (eds.): *Radicalisation of the Serbian Society*, Belgrade, Helsinki Committee for Human Rights in Serbia 1997, pp. 106-108, on-line text <<http://www.helsinki.org.yu/otherpub.html>>. [cit. 29. 4. 2008]

Články z on-line médií a stránickej tlače

HSP predlaže zakon o 'etičkoj privatizaciji', on-line text <http://www.totalportal.hr/article.php?article_id=83925&action=rate&type=article&thumb=down>. [cit. 29. 4. 2008]

Istorija Srpske radikalne stranke, on-line text <<http://www.srs.org.yu/onama/istorija.php>>. [cit. 29. 6. 2007]

Moj gazda je Srbija, Velika Srbija, č. 3000, Január 2008, on-line text <<http://www.srs.org.yu/index.php?list=vsrb>>. [cit. 29. 4. 2008]

Nastavak getoizacije Srba, Velika Srbija, č. 3007, Marec 2008, on-line text <<http://www.srs.org.yu/index.php?list=vsrb>>. [cit. 29. 4. 2008]

Neće proći!, Velika Srbija, č. 3007, Marec 2008, on-line text <<http://www.srs.org.yu/index.php?list=vsrb>>. [cit. 29. 4. 2008]

Profile: Vojislav Seselj, on-line text <<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/2317765.stm>>. [cit. 29. 6. 2006]

Protiv globalne tiranije, Velika Srbija, č. 3000, Január 2008, on-line text <<http://www.srs.org.yu/index.php?list=vsrb>>. [cit. 29. 4. 2008]

Serb Radical Indicted for War Crimes, on-line text <<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/2764141.stm>>. [cit. 29. 4. 2008]

Stranka srpskog jedinstva se integrisala u SRS, on-line text <<http://www.pressonline.co.yu/vest.jsp?id=26363>>. [cit. 29. 4. 2008]

Tragedija srpskog Kosova i Metohije, Velika Srbija, č. 3007, Marec 2008, on-line text <<http://www.srs.org.yu/index.php?list=vsrb>>. [cit. 29. 4. 2008]

Vojislav Seselj in His Own Words, on-line text <<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/2793899.stm>>. [cit. 29. 4. 2008]

Vratiću ponos i ugled Srbiji, Velika Srbija, č. 3000, Január 2008, on-line text <<http://www.srs.org.yu/index.php?list=vsrb>>. [cit. 29. 4. 2008]

Internetové stránky politických stran

Chorvátska čistá strana práva, on-line zdroj <<http://www.hcsp.hr/>>. [overene k 29. 4. 2008]

Chorvátski pravaši – Chorvátske pravašské hnutí, on-line zdroj <<http://www.hrvatskipravasi.hr/>>. [overene k 29. 4. 2008]

Chorvátska strana práva, on-line zdroj <<http://www.hsp.hr/>>. [overene k 29. 4. 2008]

Chorvátska strana práva 1861, on-line zdroj <<http://www.hsp1861.hr/>>. [overene k 29. 4. 2008]

Srbská radikálna strana, on-line zdroj <<http://www.srs.org.yu/>>. [overene k 29. 4. 2008]

Ďalšie internetové zdroje

Centar za slobodne izborne i demokratiju (CeSID), on-line zdroj <<http://www.cesid.org/>>. [overene k 29. 4. 2008]

Parties and Elections, on-line zdroj <<http://www.parties-and-elections.de>>. [overene k 29. 4. 2008]